

5. Овчаренко Л. Г. Кураторство как часть педагогической деятельности преподавателя РКИ / Л. Г. Овчаренко, И. Г. Миракьян. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28300/1/ovcharenko.doc>. — Загол. з екр. — Мова укр.

6. Ситникова М.Г. Оценочная лексика в формировании поликультурной компетентности / М.Г.Ситникова. — Гомель, 2001. — С. 11.

7. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів/ І. В. Соколова, О. А. Івашко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://vuzlib.com/content/view/304/84/>>. — Загол. з екр. — Мова укр.

8. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн / І.Тараненко // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство. / За ред. І.Єрмакова. — К. : Контекст, 2000. — 336 с.

9. Юр'єва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів / К.Юр'єва // Управління школою. — 2004. — № 33. — С. 10-11.

ГЕНДЕРНА ОЦІНКА ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 37.013.8
Дороніна Т.О.

У статті подано аналіз проекту «Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти» з позицій його гендерного збалансування; подано рекомендації з включення до аналізованого документу гендерної складової.

Ключові слова: гендерне збалансування, державний стандарт освіти, гендерний аналіз.

В статье представлен анализ проекта «Государственный стандарт базового и полного общего среднего образования с позиций его гендерной сбалансированности»; поданы рекомендации по включению в анализируемый документ гендерной составляющей.

Ключевые слова: гендерная сбалансированность, государственный стандарт образования; гендерный анализ.

The article is devoted to an analysis of the project «State standard of basic and secondary education in terms, of its gender balance; the recommendations are presented for inclusion gender component in the analyzed document.

Keywords: gender balance, the state educational standards, gender analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання доцільності введення гендерного компонента до вітчизняної освіти сьогодні практично не викликає заперечень ані з боку офіційних установ, ані з боку педагогів-практиків. Крім того, переконливим аргументом на користь актуальності розгляданого питання є наказ МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839, від 10. 09. 2009 р.), у першому пункті яко-

го висувається вимога «провести експертизу державних стандартів, навчальних програм для дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів щодо їх відповідності принципам забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3]. Наведений уривок згаданого наказу доводить, що остаточною метою такої експертизи є подальше вдосконалення державних освітніх стандартів та навчальних програм задля їхнього гендерного збалансування (яке розуміється нами як рівність прав та можливостей дівчат та хлопців у здобутті якісної освіти).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передовсім слід зазначити, що «Державний стандарт базової і повної середньої освіти» і навчальні програми було створено на основі низки нормативно-правових документів, які регламентують функціонування системи вітчизняної освіти. До цих документів відносимо Закони України («Про освіту», «Про загальну середню освіту»), постанови Кабінету Міністрів України («Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання», № 1717 від 16. 11. 2000 р.; «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти», № 24 від 14. 01. 2004 р. та ін.), накази та інструктивні листи Міністерства освіти та науки України.

На виконання Закону «Про загальну середню освіту» Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів» (№1239 від 5 08. 1998 р.), згідно з яким уже з 1 вересня 2001 р. було введено в дію Базовий навчальний план. Структурно він розділений на три частини – загальна частина, освітні галузі та розподіл годин за предметами та курсами. У загальній частині вказано, що базовий навчальний план складається з інваріантної (єдина для всіх загальноосвітніх навчальних закладів) та варіативної (її формування покладається на навчальні заклади та відбувається з урахуванням індивідуальних освітніх запитів учнів) частин.

Упродовж наступних десяти років Міністерством освіти та науки України (далі по тексту – МОН України) було введено низку виправлень, які унормували та уточнювали освітній процес у загальноосвітніх навчальних закладах. На основі попередньо ухвалених МОН України наказів та постанов Кабінету Міністрів України 2004 р. було укладено «Державний стандарт базової та повної середньої освіти» (далі – ДСО), зміни до ДСО було внесено Постановою Кабінету Міністрів України (№776, від 27. 08. 2010 р.). У листопаді 2010 р. Міністерство науки і освіти, молоді та спорту України (далі по тексту – МОНМС України) видало наказ (№ 1068) «Про розроблення нової редакції Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти», згідно з яким було створено організаційний комітет із розроблення нової редакції ДСО. Наступного (2011) року МОНМС України видало наказ (№ 491) «Про затвердження складу робочих колективів з розроблення проекту нової редакції Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти».

У березні 2011 р. Департамент загальної середньої та дошкільної освіти МОНМС України виніс на громадське обговорення проект «Концепції нової редакції Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» (далі – Концепція ДЗСО). За словами укладачів Концепції ДЗСО, вона «повинна враховувати результати впровадження першого варіанта стандарту, ос-

новні підходи, реалізовані у процесі підготовки нової редакції освітнього стандарту для початкової школи, а також досвід зарубіжних країн з формування змісту шкільної освіти» [2]. І попри те, що у Загальних положеннях Концепції ДЗСО «пріоритетними освітніми завданнями найближчого десятиліття для України» проголошено глобальні Цілі Розвитку Тисячоліття, питання використання гендерного підходу в Концепції ДЗСО не порушується, хоча стверджується, що «цільова спрямованість освіти зумовлена особистісно орієнтованим, компетентнісним і діяльнісним підходами» [2]. Головну увагу укладачів зосереджено на ствердженні визначального значення компетентнісного підходу у реформуванні ДЗСО. Додамо, що серед низки ключових і предметних (галузевих) компетентностей, гендерна компетентність також не згадується.

Слід відзначити, що перша (і єдина) спроба комплексного проведення гендерного аналізу ДЗСО була здійснена за підтримки «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», яку впроваджує Програма розвитку ООН у 2010 р., результатом чого стало видання збірки рекомендацій «Гендерні стандарти сучасної освіти» [1]. Автори вміщених тут матеріалів виділяють декілька параметрів експертних матеріалів: типологічна віднесеність (стандарт у цілому); тематична / змістова визначеність (окремий предмет, окрема тема предмета, фрагмент теми згадування); адресність – учитель / учителька (зміст стандарту, програми, предмета, окремої теми та ін.), учениця / учень (знання, уміння, навички), інтересанти (зміст освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів) [1, с. 80]. Крім того, при проведенні гендерної експертизи дослідниками пропонується зосередитися на вирішенні таких питань:

– «якою мірою гендерний підхід представлено в освітніх стандартах, програмах? (Послідовно, непослідовно, фрагментарно, епізодично, гендерний підхід зовсім не представлено);

– чи завжди в освітніх стандартах, програмах жінок та чоловіків, дівчат та хлопців зображено в стереотипних гендерних ролях? (Де чи як це представлено?);

– чи пропонують в освітніх стандартах, програмах альтернативні, більш егалітарні моделі гендерних відносин? (Де чи як це представлено?)» [1, с. 81].

У результаті дослідження фахівці дійшли висновку, що в змісті ДЗСО «частково враховано засади гендерної рівності: загальнолюдські цінності, толерантне ставлення й повага до інших, свідомий вибір, власна активна життєва позиція, а також задекларовано наголос на всебічному розвитку особистості, що сприяє її самовизначенню та самореалізації» [1, с. 111]. Проте такий висновок дещо передчасний, оскільки у ДЗСО та у запропонованому для громадського обговорення Департаментом загальної середньої та дошкільної освіти проекті Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (далі – Проект ДЗСО) гендерний компонент відсутній, тому чинний ДСО та Проект ДЗСО можна вважати гендерно нечутливим.

Метою нашої роботи стало проведення гендерної експертизи нормативних документів, які визначають вимоги щодо одержаності учнів і випускників загальноосвітніх навчальних закладів (а саме проекту «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо послідовно наявність / відсутність гендерної складової у Проекті ДЗОС відповідно до вичевизначених питань. Розділ «Загальні положення». На початку розділу сформульовано ключові поняття, які використовуються в документі. До кола цих понять входить концепт «компетенція» та похідні від нього поняття. Відповідно, компетентісний підхід (поряд із особистісно зорієнтованим та діяльнісним) проголошується у цій частині Проекту ДЗОС провідним у забезпеченні учнів якісними знаннями. Отже, про гендерний підхід тут не йдеться. Значну увагу приділено обґрунтуванню профільного навчання в старших класах, проте не вказується на необхідність запобігання статевої упередженості при визначенні спрямування профільного навчання (можливо, було б доцільним уведення позитивних дій). І хоча в тексті наголошується, що загальна середня освіта ґрунтується на «загальнонаціональних цінностях і європейських принципах освіти», які саме освітні цінності укладачі вважають європейськими, не зрозуміло. Крім того, суспільно прийнята педагогічна модель «випускника загальноосвітнього навчального закладу, яка відображає кінцеву мету загальної середньої освіти», загалом випускає дівчат із освітньо-виховного процесу, оскільки це модель «громадянина України, підготовленого до життя в сучасному суспільстві, здатного навчатися впродовж життя, оперувати й управляти інформацією, приймати виважені рішення, ефективно взаємодіяти з людьми, усвідомлювати свою роль у державі і світі, адекватно реагувати на проблеми й виклики часу і нести відповідальність за власні вчинки, досягати творчої самореалізації» [4].

Розділ «Характеристика освітніх галузей» містить матеріал щодо мети, структури, змістових ліній та змісту певного галузевого компонента. Аналіз цього розділу дозволяє наголошувати на можливості та необхідності введення гендерної складової передусім до галузей гуманітарного та соціального циклів («Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Здоров'я та фізична культура»). Галузі природничого циклу («Математика», «Природознавство», «Технології») містять менше подібних можливостей через свою вузьку наукову спрямованість, що, зі свого боку, обумовлює певні особливості методики проведення гендерної експертизи.

Освітня галузь «Мова і література» складається з мовного та літературного компонентів, які, в свою чергу, містять декілька змістових ліній: мовленнєва, мовна, соціокультурна та діяльнісна (стратегічна). Саме соціокультурна лінія дає можливості для впровадження гендерної складової. Відповідно, у Проекті ДЗОСу вказано: «Соціокультурна лінія сприяє засвоєнню культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, що регулюють соціально-комунікативні *стосунки між статями* (курсів наш – Т.Д.), поколіннями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку учнів» [4]. Утім, попри це, ніде далі в тексті Проекту ДЗОСу про цей аспект не йдеться. Крім того, незрозумілим залишається питання «норм, що регулюють соціально-комунікативні стосунки між статями», адже до сьогодні мова залишається одним із інститутів, які транслиують гендерні стереотипи.

У змісті мовного та літературного компонентів говориться про «формування світогляду учнів, їхньої національної свідомості, моралі, громадянської позиції», «розвиток особистості учня як суб'єкта активної читацької діяль-

ності, а також формування духовного світу громадянина України», про «формування рис успішного мовця й творчого читача із високим рівнем загальної культури, гуманістичним світоглядом, активною громадянською позицією, національною свідомістю; виховання в учнів поваги до культурних традицій свого та інших народів». Цілком слушні положення, в яких використані іменники чоловічого роду, що сприяє формуванню стійкого уявлення, ніби дівчата виключені з навчального процесу та освіта не сприятиме формуванню їхньої свідомості як громадянок України.

Метою освітньої галузі «Суспільствознавство», згідно з Проектом ДЗОСу, проголошується «забезпечення розвитку особистості, яка, керуючись гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином і патріотом України та успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві» [4]. Відзначимо, що в гендерному аспекті з тексту документа виключені “громадянки” та “патріотки”, хоча йдеться про важливий аспект гендерного виховання – самореалізація особистості. Гендерний компонент повністю відсутній у завданнях цієї освітньої галузі, хоча наголошується на необхідності самоідентифікації дитини.

Освітня галузь «Суспільствознавство» складається з двох компонентів: історичного та суспільствознавчого, однак опис їх мети, завдань та змісту також не урахував гендерний аспект. Хоча саме тут (до завдань) було б доцільно додати – формування “гендерної компетентності” та “гендерної культури”. У змісті історичного компонента людина представлена в різних сферах життя, проте вся історія людства подана як історія діяльності “європейців”, “історичних діячів”, “громадян”. Що загалом свідчить про відсутність гендерної збалансованості, оскільки формально жінки виключені з історико-культурного процесу розвитку людства. Про жінку згадується лише один раз («Нова роль жінки») у розділі «Людина в індустріальну та постіндустріальну добу» (старша школа).

Так само відсутня гендерна збалансованість у суспільствознавчому компоненті розглядуваної галузі. Кожний розділ цього компонента («Людина у правових відносинах», «Людина в культурно-духовній сфері суспільного життя», – основна школа; «Людина в суспільно-політичній сфері», «Людина в соціальній сфері», «Людина у правовій сфері», «Людина в економічній сфері», «Людина в культурно-духовній сфері», – старша школа) надає можливості введення гендерного компонента, оскільки розглядає людину в соціально-культурному середовищі (особливо зважаючи на те, що в темі «Людина в соціальній сфері» передбачається розгляд понять “стереотипи” та “дискримінація”).

Освітня галузь «Мистецтво» спрямована на формування в учнів «системи ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як інтегральної основи світогляду, здатність до художньо-творчої самореалізації та культурного самовираження» [4]. Гендерний чинник також відсутній у змісті цієї освітньої галузі, проте слід зазначити, що твори мистецтва розглядаються як творчий доробок видатних українських та зарубіжних митців-чоловіків, що може сприяти формуванню в учнів хибного уявлення про відсутність серед жінок творчо обдарованих особистостей.

Освітня галузь «Здоров’я і фізична культура» спрямована на розвиток здоров’яформувальної компетентності учнів, що формується на підставі змісту

предметів «Основи здоров'я» та «Фізична культура». Звернення до змісту цих двох змістових ліній демонструє повну відсутність гендерного компонента, попри те, що це практично єдина освітня галузь, де згадуються “юнаки” та “дівчата” («Основи здоров'я», тема «Фізична складова здоров'я»; «Фізична культура», теми «Основи загальної фізичної культури» та «Складові фізичної культури»). Слід відзначити, це нагадування має скоріше диференційований, ніж гендерний характер, що особливо помітно в описі вправ та спортивних ігор, які пропонувані темою «Складові фізичної культури» (лінія «Фізична культура», старша школа).

«Зміст освіти» та «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» галузей природничого циклу («Математика», «Природознавство», «Технології»), відповідно до своїх специфічних завдань, не дають можливості встановити наявність / відсутність тут гендерної збалансованості, проте слід відзначити наступне. Навіть на формальному рівні у «Державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» (освітня галузь «Математика», «Природознавство», «Технології») відсутня згадка про дівчат як суб'єктів навчання. Попри те, що в описі змісту освіти освітньої галузі «Природознавство» вказано, що загальноприродничий компонент «сприяє розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності й визначає адекватну поведінку в навколишньому середовищі», гендерний аспект тут не врахований.

Відсутній гендерний компонент і у змісті освітньої галузі «Технологія», хоча саме тут було б доречним наголосити на безперешкодному доступі учнів та учениць до оволодіння будь-якою професією через те, що, згідно з «Державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» із предметів цієї галузі освіти, у результаті навчання «учень ... оцінює власні можливості професійної освіти та працевлаштування; розуміє значення морально-етичних норм успішної професійної кар'єри, виявляє активно-дієве ставлення до обраної професії через практичну реалізацію власної освітньої траєкторії» [4].

Загалом усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що гендерний чинник залишився поза увагою розробників проекту ДЗСО, незважаючи на застереження, що були висловлені сучасними вітчизняними вченими, які наголошували: «...гендерна складова соціального життя як окремої особи (жінки чи чоловіка), так і суспільства загалом має бути не окремим питанням, а органічною частиною сучасної освіти» [1, с. 111]. Проект ДЗСО залишився гендерно нечутливим, що, за умов ухвалення ДЗСО відповідними органами, унеможливить інституалізацію гендерних питань до вітчизняної системи загальної середньої освіти.

Мова аналізованих документів також яскраво свідчить про їх андроцентричний характер (відсутні згадування про учениць, школярок, вчительок і т. ін, що створює враження гендерно дискримінаційного спрямування як загальної середньої освіти, так виховних заходів). Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо за доречне внести певні корективи в тексти аналізованих документів.

Висновки. З розгляду проекту Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти можна зробити висновок про те, що у цьому документі немає гендерної складової, тому нами було розроблено низку рекомендацій задля ефективного впровадження гендерної ідеології в процес освіти та

виховання учнівської молоді. Для забезпечення гендерного паритету в навчанні та вихованні учнівської молоді та для подолання наявних суперечностей між законодавчими деклараціями й освітніми правовими актами у «Державному стандарті загальної освіти» варто зробити такі уточнення:

– гендерний підхід необхідно врахувати у всіх розділах тексту ДСЗО (наприклад, у розділі “Загальні положення”: “Компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, *гендерний* підходи здійснюються завдяки варіативності методик організації навчання, а також факультативним курсам залежно від пізнавальних здібностей учнів”);

– наприкінці розділу “Загальні положення”, де йдеться про професійне визначення учнів, слід також акцентувати на відсутності статевої обмеженості у професійній орієнтації учнів / учениць (можливо, таким чином: “...За наявності необхідної навчально-матеріальної бази варіативний освітній компонент може бути спрямований на здійснення допрофесійної та початкової професійної підготовки школярів / школярок і здобуття ними певних професій без статевої обмеженості”);

– до освітньої галузі “Мова і література” (зміст мовного компонента, культурологічна лінія) серед завдань, виконання яких галузь забезпечує, слід додати гендерну складову (можливо, у такому формулюванні: “Культурологічна лінія сприяє... вихованню їхньої загальної та *гендерної* культури, поваги до національних і світових традицій, толерантного ставлення до представників різних культур, *статей*, віросповідань, рас і національностей”);

– в освітній галузі “Мова і література” визначено, що “змістові лінії сприяють розвитку ключових компетентностей (передусім комунікативної, соціальної і громадянської, загальнокультурної та ін.)”; до цих компетентностей варто додати гендерну;

– у змісті літературного компонента (освітня галузь “Мова і література”) необхідно врахувати, що об’єктами педагогічної дії є не лише учні, а й учениці, отже, можна зробити такі правки: “Зміст літературного компонента передбачає ... розвиток особистості *учнів та учениць* як суб’єктів активної читачької діяльності, а також формування духовного світу *громадян та громадянок* України”;

– в описі освітньої галузі “Суспільствознавство” до системи ключових та предметних компетенцій необхідно додати гендерну компетенцію; необхідно розглянути можливість системного введення “жіночої тематики” до історичного компонента, не обмежуючи зміст цієї галузі темою “Нова роль жінки в індустріальну та постіндустріальну добу”;

– до змісту освітньої галузі “Мистецтво” слід увести розгляд творчого доробку жінок;

– освітня галузь “Здоров’я і фізична культура” містить згадування про юнаків та дівчат, проте це згадування має диференційоване забарвлення, яке можна усунути шляхом заміни слів “юнаки” та “дівчата” словесними виразами, які б (за необхідності) вказували на диференціацію за ознакою статі (наприклад, фрагмент “учень... знає...методику фізичної, технічної і тактичної підготовки футболістів, гандболістів, волейболістів і баскетболістів; ... особливості підготовки дівчат у футболі, гандболі, волейболі і баскетболі”, можливо, доцільно було б замінити таким: “учень / *учениця* ... знає ... методику

фізичної, технічної і тактичної підготовки футболістів / *футболісток*, гандболістів / *гандболісток*, волейболістів / *волейболісток* і баскетболістів / *баскетболісток*”;

— до змісту освітньої галузі “Природознавство” варто включити гендерний компонент до тем, які розглядають біосоціальну природу людини;

— гендерний компонент необхідно ввести до змісту освітньої галузі “Технології”, що має забезпечити всім учням та ученицям рівні можливості у своїй професійній орієнтації.

Розгляд досліджуваної проблеми дає змогу стверджувати, що імплементація гендерної теорії до вітчизняної системи освіти учнівської молоді сприятиме її залученню до європейського освітнього дискурсу.

Література

1. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій / [Ред. колег. О. Кікінежді та ін.]. — К. : Програма розвитку ООН в Україні, 2011. — Ч.1. — 330 с.

2. Концепція нової редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. — Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України. — Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2011/konts_22_03_2011.doc.

3. Наказ МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№839 від 10.09.2009 р.) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України. — Режим доступу : http://kristti.com.ua/UserFiles/File/nakaz_mon_839.doc.

4. Проект державного стандарту базової і повної середньої освіти України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України — Режим доступу : http://mon.gov.ua/images/files/gromad_obg/standart.doc.

ПСИХОЛОГО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

УДК: 378.22+377.35+372.4+37.025

Поздрова О.П.

В статті розглядаються деякі психолого-методичні аспекти підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку інтелектуальної культури мислення школярів; їх позитивний вплив на розвиток логічного мислення.

Ключові слова: *особливості професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів, інтелектуальна культура мислення, завдання з логічним навантаженням.*

ПСИХОЛОГО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К РАЗВИТИЮ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ